

BURDUR'DA KADIN MERKEZLİ RİTÜELİSTİK BİR UYGULAMA

KÖY SEYİRLİK OYUNU ÖRNEĞİ

"DOLMA DOLDURMA"*

Hakan ACAR¹, Halil Altay GÖDE²

ÖZ: İnsan, yaşamı boyunca iş, ibadet, din, doğa olayları ve tarihi olaylar gibi birçok uğraşının içinde olmuştur. Ancak bu uğraşların yanı sıra insan hayatının önemli bir kısmını meydana getiren unsurlardan biri de oyun ve eğlencedir. İlk insandan bu yana her toplum kendi coğrafyası, inançları, ekonomisi ve gelenekleri gibi ölçütlere göre oyunlar ve eğlenceler tertip etmiştir. Türk toplumu da Orta Asya'da başlayan Şamanizm inancı başta olmak üzere kabul ettiği diğer dinlerin ve göç ettiği coğrafyaların da etkisiyle günümüze yansıyan eğlence kültürünü de taşımıştır. Bu çalışmada da Burdur'un Bucak ilçesinde kadınlar tarafından düğü ve asker uğurlama törenlerinde oynanan gelin kaynana ilişkilerini mizahi bir mizansen ve dille anlatan dolma doldurma oyunu incelenecektir. Oyunun saha çalışması bizzat oyunu icra eden oyunculardan derlenerek yapılmıştır. Ayrıca bu çalışmada köy seyirlik oyunlarının kökeni, Şamanizm, kadın şamanlar, köy seyirlik oyunlarının Türk folkloruna yansımaları, oyunun oynanışı ve metni son olarak da işlevi konusunda bilgiler verilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Köy Seyirlik Oyunları, Eğlence, Şamanizm, Kadın Şaman, Gelin, Kaynana.

EXAMPLE OF A WOMEN-ORIENTED RITUAEL APPLICATION

VILLAGE PORTION GAME IN BURDUR

"DOLMA DOLDURMA"

ABSTRACT: Human engages in a lot of occupations like business, worship, religion, natural events and annals during his/her life. However, besides these occupations, one of the factors framing an important part of human's life is game and entertainment. Every community has organised games and entertainments according to the criterias like their geography, faithes, economy and traditions since the first human. Also Turkish community has transferred the entertainment culture reflecting today thanks to their first religion Shamanism beginning in the Middle Asia, their other religions and the geographies

* Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı doktora tezinden üretilmiştir

¹ Dr. Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hakanacar15@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4966-5789>

² Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, halilgode@sdu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-2132-0671>

which they emigrated. In this study, the game 'Dolma Doldurma' narrating in a humorous enactment way and language the relationships between bride and mother-in-law is played by women at the ceremonies like 'düğü' and 'asker uğurlama' in the province Bucak of Burdur. The fieldwork of game was made by gathering the players professing themselves. On the other hand in this study, there is information about the origin of village theatrical plays, Shamanism, woman shamans, the reflections of village theatrical plays to Turkish folklore, the style and the passage of playing the game, finally the function.

KEYWORDS: Village Theatrical Plays, Entertainment, Shamanism, Woman Shaman, Bride, Mother-in-law.

1. GİRİŞ

İnsan, yaşamı boyunca iş, ibadet, din, doğa olayları ve tarihi olaylar gibi birçok uğraşının içinde olmuştur. Ancak bu uğraşların yanı sıra insan hayatının önemli bir kısmını meydana getiren unsurlardan biri de oyun ve eğlencedir.

Çocukluktan başlayarak yaşamın son anına kadar her yaştan ve kesimden insan benzer ya da farklı oyunlarla eğlenmeye çalışır. Eğlenceyi etkileyen unsurlar arasında yaşam tarzı, çalışma şekilleri ve maddî imkânlar en başta gelir. Kaynaklara göre oyun ve eğlence kültürünün başlangıç tarihini çok eskilere götürebiliriz. Günümüzde de oyunların geleneksel ve modern olmak üzere iki şekilde olduğu görülür. Geleneksel eğlence şekillerinden ve en yaygın olanlarından birisi köy seyirlik oyunlarıdır (Atlı, 2017:18).

İlk insan duygu ve düşüncelerini ifade için tabiat ve hayvan sesleriyle jest ve mimiklerden faydalanarak taklidi meydana getirdi. Taklit zaman içinde temsili doğurdu. Sözden önce başlayan bu taklit, temsil, sonraları hayatı hareket halinde göstermeye çalışan dram sanatının nüvesi oldu (Elçin, 1991:31).

Günümüzde Anadolu'da oynanan köy seyirlik oyunları ile ilgili çalışmalarda oyunların yüzeysel derlemesinin yanı sıra ilkel insanların hayatlarından başlayarak Türklerin ana yurdu Orta Asya, Anadolu kültürü ve dâhil oldukları dinlerin etkilerine de bakmak gerekir. Öncelikle köy seyirlik oyunlarında Orta Asya kültürünün izlerini görmekteyiz. Hatta Orta Asya Türklerinin inanç ve yaşama biçimleri bugünkü kültürü oluşturan ana etkidir. Bunun yanı sıra Anadolu'ya gelen ve oradan Avrupa ortalarına kadar giden Türkler yerli halkın kültürlerini etkilemiş ve onlardan da etkilenmiştir (Artun, 1987:29-32). Bu ortak birikimin sonucu olarak köy seyirlik oyunlarının temelini Türklerin eski inanç ve inançlarına dayalı ritüelleriyle ilişkilendirmek zorundayız.

Ata mirası olan töre, kültürün temel taşlarından biridir. Anadolu insanı geleneği günümüz dünyasına uyarlamasını bilmiştir. Kökeni ritüellere dayanan oyunların çehresi artık değişmiştir. Köylü geleneklere bağlılığıyla şenlik adı altında yeni bir renk, yeni bir boyutla bu oyunları sürdürmektedir. Seyirlik oyunlar, oynandığı toplumun kültür düzeyine ve oynandığı çağa bağlıdır. (And, 1983:18)

Pertev Naili Boratav köy seyirlik oyunları ile ilgili olarak günümüzde ritüel işlevli oyunların içinde komedi unsurlarının girdiğini, sadece eğlence için çıkarılan oyunlar şekline dönüşmeye başladıklarını ifade eder. Eski oyunların çatısının korunarak yeni oyunlar yaratıldığını, eski oyunların güncel çeşitlemelerinin günümüzde de sürdürüldüğünü söyler (Boratav,1982:218). "Tiyatro, iki ana ögesi olan oyuncu ve seyirciyle birlikte oluşur. Sanat kaygısından çok toplum ya da din açısından işlevseldir" (Karadağ,1978:119). Bir seyirlik oyunun dramatik olarak nitelendirilmesinde bazı özellikler aranır. "Köy seyirlik oyunlarının dramatik nitelendirilmesi için en az kendisinden başka bir kişiliği, bir olguyu, bir yaratığı canlandırması aranmalıdır (And,1974:119)".

2. KÖY SEYİRLİK OYUNLARININ KÖKENİ

Birçok bilim insanı köy seyirlik oyunlarını “Ritüel Kökenli Seyirlik Oyunlar” ile “Eğlence Amaçlı Seyirlik Oyunlar” şeklinde iki başlıkta tasnif etmektedir. Belirli bir takvime göre belli zamanlarda gerçekleştirilen ritüel kökenli köy seyirlik oyunları; doğada meydana gelen büyük değişimleri büyüsel yollarla etkileyeceği inancıyla güneşin doğuşu, yağmurun yağması, baharın gelmesi, tarım ve hayvancılıkla ilgili bereket istekleri gibi olayları canlandırmışlardır. Eğlence amaçlı köy seyirlik oyunları da başlangıçta ritüel temelli, kökeni yine büyüye ve dönemin inanç költlerine bağlıdır. Ancak bu oyunlar zaman içinde toplumsal konuları eğitici ve eğlendirici bir biçimde ortaya koyan eğlenceye dayalı oyunlara dönüşmüştür. Bilimsel gelişmelerle birlikte doğanın birçok gizemi ortadan kalkmış, büyüsel uygulamalar da etkisini kaybetmiştir. Böylece ritüel kökenli birçok oyun, oynama zamanlarında da kesinlik oluşturmadan yerini komik ve eğitici öğeler barındıran eğlenceye bırakmıştır (Artun, 2008:14-15).

Türkler tarih boyunca farklı dinleri kabul etmiş ve bu dinlerin yaşam biçimi Türk kültürünü etkilemiştir. Türklerin İslamiyet’i kabulüyle yeni dinin kültürü ve ritüelleri öne çıkmıştır. Ancak hangi dini kabul ederse etsin şamanik uygulama ve inançlar Türk şuurunda ve Türk kültüründe yaşamaya devam etmektedir. Şamanlık İslamiyet’ten önce ideolojik ve sosyokültürel alanda idarenin ve yönlendirmenin fonksiyonlarını üstlenmiştir. Bu yönüyle Türk kültürünü bütünüyle kapsayan felsefi bir akım denebilir (Bayat, 2006:21). Şaman inancına göre bu akımın temsilciliğini, “şaman, kam, baksı” adı verilen, özel güçleri olduğuna inanılan, toplum içinde üst düzey bir statüye sahip olan kişiler yapmaktadır.

Şamanizm inancında ayin ve törenleri yapan, ruhlarla fani insanlar arasında aracılık eden kişiye genellikle “kam” denir. Kamlar yani diğer adıyla şamanlar insanların düşmanı olan kötü ruhlarla iletişime geçebilen gücünü göklerden ve atalarının ruhlarından alan kimselerdir (İnan,2017:68).

Fuzuli Bayat’a göre şamanların “hastaları iyileştirmek, ölen adamın ruhunu öteki dünyaya götürmek, kısırlığı tedavi etmek, avın bol olmasını sağlamak, fal bakarak gelecekte haber vermek, evi kötü ruhlardan temizlemek, kurban sunmak, mevsim ritüellerini düzenlemek, sığırlara ve atlara zarar veren ruhları kovmak, kayıp şeylerden haber vermek” gibi görevleri vardır. Bu görevlerden de anlaşılacağı üzere şamanlar Tanrıyla iletişime geçebilen özel insanlardır. Bu nedenle şamanlar yalnızca toplumun sağlığından değil manevi dünyasından da sorumludur (Bayat, 2006:23).

Şamanlar eski Türk inancına göre insanların Tanrı Ülgen’e ulaşabilmesi, isteklerini bildirmesi amacıyla ruhlarla iletişime geçebilen ve onların taleplerini halka ileten kimselerdir. Özellikle mevsim geçişleri ve doğa olayları ile ilgili yapılan törenlerdeki en önemli kişilerdir. Ruhlar yapılması istenen ayin, tören ve kurbanlarla ilgili önerilerde bulunurlar. Şamanlar ruhlarla iletişimi sonrasında onların önerilerini, olması muhtemel olumlu ya da olumsuz olayları halka iletir. Şamanların gücü kendilerine

bağlı olan ruh sayısına göre belirlenir. Bir şaman ne kadar çok ruha sahipse o kadar güçlüdür (Anohin, 2006:33).

3. KADIN ŞAMANLAR

Köy seyirlik oyunlarının kökeninin Şaminizme bağlı olduğu düşüncesi, günümüz oyunlarının da temelde şamanların hareket ve ritüellerinin taklidinin günümüze yansması olduğu sonucunu doğurur. Yazımızda incelediğimiz "dolma doldurma" oyunu kadınlar arasında kadınlar tarafından oynanan bir oyundur. O halde bu durumda şamanlık yalnızca erkeklere has bir statü değildir. Kadın şaman algısı, işlevleri ve günümüze yansmasına da bakmak gerekir.

Bugün elde edilen bilgiler ışığında Asya'nın kuzeyi genel olarak Şamanizm'in doğuş yeri olarak kabul edilir. Eldeki bilimsel çalışmalar kadınların bu bölgede şamanlar olarak büyük, hatta erkeklerden daha büyük bir güce sahip olduğunu gösterir. Kaynaklara göre tarihte bazı toplumlarda kadın şamanların olduğunu hatta erkek şamanlardan daha üst mertebede sayıldıklarını görebiliriz. Örneğin; Sibiry'a'daki Altaylarda M.Ö 4-6 yüzyıllar arasında şamanlık sadece kadınlara mahsus bir durumdur. Zarif bir biçimde özenle yapılmış elbiseleriyle Ölüler Ülkesinin Yolu'nu koruyan yaşlı kadınların ruhlarını temsil ederlerdi. Bu antik kocakarıların tüm şamanların ataları olduğu sanılır (Tedlock, 2006:83).

Abhazlara ait bir masalda kadın şamanın erkek şamana göre üstün olduğunu gösteren ve daha sonrasında kadın şamanlarla erkek şamanlar arasında rekabete yol açacak bir olaydan bahsedilir. "Bir zamanlar Achi Zoschan adında büyük bir binici ve savaşçı yaşarmış. Bir gece şimşekli fırtınalı güçlü bir fırtına kamplarını **Şaman'ın Bedenindeki Kadın** yerle bir etmiş. Her şey bittiğinde Achi kendini gökte Yıldırım ve Şimşek Tanrısı Afy ile konuşurken bulmuş. Fırtına sırasında insanlar ve tanrıları arasında aracılık yapsın diye göklere doğru çekilmiş. Ölümlü olduğu için, o öldükten sonra da halkının ruhlarla etkili bir aracılığı olmasını dilediğinden Azartl adında genç bir akrabasını halefi seçmiş. Ancak o sırada genç bir kadın akrabası da ciddi biçimde hastaymış. Afy bunu öğrenince seçilmiş olan Azartl'ı çağırarak gelecekteki görevini kadına bırakırsa onu iyileştirmeye söz vermiş. Genç adam kabul etmiş. Kısa süre sonra sürüde bir salgın hastalık başlamış. Genç kadın Afy'e dua ederek bu sorunun nedenini öğrenmek istemiş. Tanrı ona nedeni söylemiş ve ilacı vermiş, böylece sürü kurtulmuş. O zamandan beri kadın şamanlar etkindir. Bu kadın şamanlar Yıldırım ve Şimşek Tanrısı'nın kullarıdır, ancak kısa süre sonra kendilerini savaşçı Zoschan'ın kulları olan erkek şamanlarla süregiden bir düşmanlık içinde bulurlar." Kafkaslardaki Abhazlarda anlatılan bu masala göre şaman seçimleri sırasında erkek şamanlar diğer erkeklerden birini seçebilirken, şaman olacak kadın doğrudan Tanrı ile irtibata geçmekte ve ruhlardan şamanlık daveti almaktadır. Bugün bile bu coğrafyadaki halk arasında şamanik sanatları uygulayan bir avuç erkeğe rastlanmasına karşın, kadınlar erkeklerden daha çok bu işi hak etmiş, dolayısıyla daha güçlü görülürler (Tedlock, 2006:76).

Altaylarda yaşayan Kana adlı bir kadın şaman vardır. Kana, yaşadığı yere gelerek ondan hoşlandığını ve onunla evlenmek istediğini söyleyen Kökön adlı adamın sözlerine kanmış ve bir müddet sonra işlerini bahane ederek geri dönen Kökön'ün onu kandırdığını anlamıştır. Kana Kökön'i bulmak amacıyla üzerine manyak adı verilen şaman elbisesini giyerek davuluna vurup kuş gibi uçmuş ve onlarca yol gitmiştir. Yolda topraklarından geçtiği için dağ ruhlarına haraç olarak bütün eşyalarını bırakmak zorunda kalmıştır. Nihayetinde Kökön'ü bulup önce hesap sormuş ardından da anlaşarak onun yanında kalmıştır (Anohin, 2006:144). Kadın şamanlarla ilgili bu özellik ve ayin örnekleri zamanla etkisi ve varlığını kaybetse de kadın şamanların varlığını ve gücünü göstermekle birlikte günümüzdeki bazı geleneksel uygulama ve törenlerdeki ritüellerde kadının işlevine yansımaları olduğunun kanıtı olarak görülebilir.

4. GELİN KAYNANA İLİŞKİLERİ VE TÜRK FOLKLOR ÜRÜNLERİNE YANSIMASI

Eski Türklerde kan bağına dayandırılan aile kavramı “oguş” kelimesiyle karşılanmaktadır ve toplumu oluşturan en küçük parça olarak görülen aile kavramına büyük önem verilmektedir. Türkler konargöçer yaşam tarzını benimsemiş bir millet olarak çok geniş coğrafyalarda aile birliklerini bu kavrama yükledikleri anlam ve önemle sağlamışlardır. Aileye verilen önemi Türklerin diline bakarak da anlayabiliriz. Akrabalık isimlerinin çokluğu bunu göstermektedir. Aile kavramına verilen önemi azaltan ya da yaşam tarzını bu kavramın değerlerinden uzaklaştıran Türk boyları yok olmaktan kaçamamışlardır (Berber, 2009:2).

Aile kurumunun sağlıklı bir temele oturtulması ve uzun yıllar yaşaması herkes için çok önemlidir. İnsan için evlendikten sonra ömrünün geri kalanını birlikte paylaşacağı başka bir kişi gerçeği bu önemin en önemli sebebidir. Hayatının en önemli geçiş dönemlerinden biri olan evliliği yaşayan insanın teknoloji ve haberleşmenin bu denli geliştiği günümüzde evlendiği kişiyle ilgili özellikleri de beraberinde getirmiştir. Örneğin ayrı bölgeden, ayrı karakterde, ayrı kültür ve terbiye ile beslenmiş kişilerle oluşturulmuş bir evlilikse, birlikte mutlu bir hayat geçirmenin zorlukları daha fazla kendisini hissettirir. Bunun yanı sıra Türk aile yapısının çoğunda günümüzde hala örneklerini gördüğümüz büyük aile modeli nedeniyle ailenin temel bireyleri olan anne, baba ve çocukların yanı sıra dedeler, babaanne ve ananelerin birlikte yaşamalarının zorlukları da eklenerek çeşitli sorunlar da ortaya çıkabilmektedir. Bu zorluklar sonucunda çıkan sorunlar yaygın olarak kaynana ve gelin arasında yaşanmaktadır (Kaya, 2000).

Toplumun genelinde oluşan algı gelin ile kaynana arasındaki ilişkinin geçmişten bu yana sorunlarla dolu olduğu ve bu ikilinin bir türlü geçinemediğidir. Gelin kaynana problemi yalnızca günümüzün sorunu değildir. M.Ö 2000 yıllarına ait Kayseri Kaniş Höyüğü arkeolojik kazılardan çıkan çivi yazısıyla yazılmış 4000 yıllık bir tablette gelinin kocasına: “Annenden çok çekiyorum. Bir an önce dön

ve beni kurtar" şeklindeki ifadesi gelin kaynana ilişkilerinin çok eskiye dayandığının kanıtıdır (İspirli, 2004:20).

Evlilik hayatının temel sorunlarından biri olan gelin kaynana geçimsizliğini masal, efsane ve fıkra gibi halk anlatılarında da görebiliriz.

Aile kavramının çok güçlü olduğu ve birçok akrabalık isminin olduğu Türklerde neredeyse akraba isimlerinin her biri ile ilgili masal bulunabilir. Haliyle gelin kaynana ilişkileri ile ilgili anlatılan masal örnekleri de vardır. Örneğin; Isparta'da anlatılan bir masalda şehir şehir gezerek çorap satan bir oğlanla anası birlikte yaşarlarmış. Oğlan evlenmiş. Çorap satmaya giden oğlanın karısı ile kaynanası birlikte kalmışlar gelin kaynanasına boş boş durma diyerek gözleri az gören kadına zorla halı dokutturmaya başlamış. Oğlan gelince anasını bu halde görünce karısını boşamış. Bir müddet sonra yeniden evlenmiş. Yeni gelin de kaynanasının boş boş oturmasına kızıp altına yumurtalar koyup üç hafta kadıncağızı yumurtaların üzerinde oturtmuş. Cıvıvlar yumurtadan çıkınca kadıncağız onları bahçede gezdirmeye başlamış. Oğlan anasını bu halde görünce ikinci karısını da boşamış. Bir müddet sonra yine evlenmiş bu defa üçüncü gelin kocası gidince kaynanasını ayıcılara satmış. Ayıcılar kadını gittikleri köylerde ayıyla birlikte oynatıyorlarmış. Kadın ayıyla oynarken:

"Halı dokuması, halı dokuması
Bülüş çıkarması da bülüş çıkarması,
Ne zorumuş ayıyla oynaması." Dermiş

Ayıcılar oğlanın çorap sattığı köye varmışlar anasını ayıyla oynarken gören oğlan ağırlığının iki katı altın verip anasını kurtarmış. Eve gelip üçüncü karısını da boşamış. Bir daha da evlenmemiş (Göde, 2010:295).

Toplumsal mesajın en çarpıcı bir şekilde verildiği efsanelerde de kaynana gelin ilişkilerine ilişkin olaylar anlatılır. Örneğin; Isparta'da anlatılan bir efsanede ekmek yapan gelin yağı yanlışlıkla halıya döker ve kaynana korkusundan dua ederek yağ döktüm kuşuna dönüşür (Göde 2010, 273). Sakaoğlu'nun 101 Anadolu Efsanesi adlı kitabında angut kuşları ile ilgili bir efsaneye göre iyi kalpli, güzel huylu gelin kötü niyetli kaynanasının geçimsizliğine dayanamayıp dua eder; "Ya rabbi beni kuş et, kaynanam beni ansın dursun unutamasın." Bu dua sonucunda gelin kuş olur. Artık bir kuş olan gelin "an,an,an" diye ötmeye başlar. Gelininin kuş olduğunu gören kaynana pişman olur ve gelinini durdurmak ister. Allah'a gelinini durdurabilmek için "Allah'ım beni kuş et gelinimi geri getireyim der." Onun da duası kabul olur. Artık kaynana da kuş olmuştur ve gelininin arkasından "dur, dur, dur" diye ötmektedir. İşte bu yüzden ki birbirlerinden hiç ayrılmayan ve hep yan yana uçan bu kuşlar "andur" kuşlarıdır (Sakaoğlu 2003, 181). Burdur'da anlatılan bir efsanede kötü kalpli gelin, kaynanasını evde istemediğinden kocasını tehdit edip, kocasından anasını öldürmesini hatta yüreğini de söküp kendisine getirmesini istemiş. Adam anasını dağa götürüp öldürmüştü. Anasının yüreğini de yerinden söktükten sonra yola düşmüştü. Yolda gelirken ayağı bir taşa takılıp düşünce anasının yüreği bir yere oğlan başka

bir yere düşmüş. Kalp dile gelip “oğlum canın acımadı ya!” deyince oğlan hatasını anlamış ancak iş işten çoktan geçmiştir (Acar, 2013:172).

Gelin kaynana ilişkilerindeki geçimsizlik oldukça yaygın bir biçimde fıkralara da yansımıştır. Örneğin; Yaşlı bir kadın, hastaneye giderek doktora muayene olmak istediğini söyler. Doktor kadına şikayetinin ne olduğunu sorar. Kadın ağzını ve dilini göstererek işaret eder. Doktor kadıncağzın ağzına diline boğazına bakar. Bir şey göremeyince muziplik olsun diye; - “Teyzeciğim sizin diliniz paslanmış” deyince. Yaşlı kadın; -“Gelinim anasına gitti, üç gündür kavga edemiyorum ondan olabilir mi acaba? (KK6).

Yeni evlenen gelini, kaynanası karşısına oturtmuş. Başlamış söze: “kızım sen daha yenisin, birbirimizin huyunu suyunu bilmemiz iyi olur. Bak kızım, benim üç halim vardır, dikkat et. Saçıma gül takmışsam, neşeli günümdeyim demektir, her yola gelirim. Kulağımın arkasına gül takmışsam tam havamda değilim demektir. Çok ısrarcı olma. Eğer ki yakama gül takmışsam sakın etrafımda dolaşma, çok sinirliyim demektir. Kaynananın lafı bitince gelin başlamış konuşmaya: “Anne benim halim falan yoktur. Bacak bacak üstüne atarım, sigaramı yakarım. Sen gülü nereye takarsan tak, ben keyfime bakarım (KK7).

Gelin kaynana ilişkileri ile ilgili halk anlatılarına yansıyan geçim sorunları aynı zamanda atasözleri ve deyimlerimize de yansımıştır. “Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla”, “kaynana dinsiz gelin dilsiz olur”, “kaynananın en iyisi başını sallar”, “kaynananın iyisi, kırk arşından kuyusu”, “gelin kaynana toprağından yaratılmıştır”, “gelin övünür, kaynana dövünür”, “kaynana kaynar aşa, görünce tandıra düşer”, “gelinde ağız yok, kaynanada iman yok”, “gelin geldi divan kurdu, çıktı başımıza oturdu”, “gelin getirdim oynayı oynayı, gösterdi çatal aynayı” örnekleri gelin kaynana ilişkilerine toplumun bakış açısını yansıtmaktadır (TDK, 2016).

Kökene ritüele dayanan eğlenceler, çobanlık, çiftçilik gibi meslek grupları ile taklit yeteneği, ağzın iyi laf yapması doğaçlama yeteneğinin güçlülüğü geleneğe hakim olabilme ölçütlerine göre doğal olarak halk içinde görevlendirilmiş ya da gönüllü olarak bu işi yapan kimseler tarafından hazırlanır ve gerçekleştirilir (Özdemir, 2005:115). Geleneğe dayalı her oyunda olduğu gibi köy seyirlik oyunlarda da mani söyleme geleneği vardır. Özellikle kadınların oynadığı geleneksel oyunların içinde maniler oldukça fazla yer tutar. Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Burdur'da da gelin kaynana ilişkileri ile ilgili manilere rastlanabilir.

Küp içinde bulgurum,
Oğlan sana dargınım,
Oğlan iyi hoş amma
Anasına dargınım

Gelin aldım öğündüm,
Taşlar aldım döğündüm,
Gelin bir çitme attı
Dana gibi böğürdüm

Gökte yıldız açıktır,
Sine dolu taşlıktır,
Anası çok söylenmesin
Oğlu bana aşkıdır (Çine, 2003:188).

Ak tavuk almadın mı?
Küme salmadın mı?
Ah cadı kaynana
Sen gelin olmadın mı?

Başı saçaklı gelin
İpten kuşaklı gelin
Dün geldin adam oldun
Leylek bacaklı gelin

Çarşıda et gayınna
Başında bit gayınna
Biz oğlunla yan yana
Dışarı git gayınna

Gız gelin dırdır etme
Fazla ileri gitme
Vakitsiz horoz gibi
Gece yarısı ötme (Konu, 2000:185).

Gelin kaynana çekişmesini anlatan oyunlarda çoğunlukla gelin haklı olmasına rağmen ağız kavgaları çıkar, ama kaynana daha baskın çıkar. Sonunda gelinin kocası olaya el koyar ve karısını korur. Bazen de koca oyunda hiç görülmez ve kaynana haksızlığını anlayarak gelinle barışmak ister. Bu tür oyunlar genellikle çıkarma oyunlardır (Tokuz, 2004:39-41).

Halk anlatı türlerinde görülen gelin kaynana ilişkilerinin yanı sıra halk mani sözlerinden oluşturulmuş oyun havaları da vardır. Kars'ta yaşayan Kapapak- Terekeme Türklerinde gelin kaynana oyunu, Gaziantep'te kadın eğlencelerinde manilerle oynanan gelin kaynana oyunu ve Aksaray'da her düğünde gelin ile kaynananın maniler üzerine yazılmış oyun havalarına karşılıklı oynamaları buna örnek olabilir.

5. BURDUR İLİ BUCAK İLÇESİNDE KADINLAR TARAFINDAN OYNANAN KÖY SEYİRLİK OYUNU “DOLMA DOLDURMA”

Toplumsal bir algı olarak halk anlatıları ve atasözleri ile deyimlerimize yansımış gelin kaynana arasındaki sürtüşmenin ya da güç savaşının temeli Şamanizm'e ve şaman ayinlerine dayanan köy seyirlik oyunları arasında eğlence amaçlı seyirlik oyunlardan birini Burdur'un Bucak ilçesinde tespit ettik. Metin And'ın söylediği gibi kendilerinden başka bir kişiliği canlandıran, Karadağ'ın söylediği gibi tiyatronun iki ögesi olan oyuncu ve seyirci kavramları ile köy seyirlik oyunun özelliklerini taşıyan bu oyunun adına “Dolma Doldurma” denmektedir.

5.1. Oyunun Oynanışı

Oyun esnasında bir müzik ya da dans söz konusu değildir. Oyun, genellikle haremlik selamlık yapılan düğün, kına gecesi, asker uğurlama gibi bölgede eğlence amaçlı yapılan cemiyetlerde, kadınlar arasında oyunu bilen iki kadın karakter tarafından oynanır. Cemiyete katılmış bu iki kadın meclisin ortasındaki boşluğu sahne olarak kullanırlar. Kostüm ve makyaj o an ki doğallıktadır. Dekor olarak herhangi bir malzeme kullanılmaz. Ancak oyunun araç ve gereci tektir ve oyun adını bu araç gereç üzerinden alır. Oyun bir dolma tenceresi ile oynanır.

Birbirlerine karşılıklı yaklaşık sekiz, on adım mesafedeki uzaklığa karşılıklı olarak geçen oyuncularından birisi gelin diğeri ise kaynana rolündedir. Kaynana rolündeki kadın elinde tuttuğu dolma tenceresi ile karşısındaki gelin rolündeki oyuncuya üstlendiği rol gereği geçmişten günümüze toplum anlayışı ile dolma doldurması gerektiğini anlatır ve dolma tenceresini gelinin ayaklarının önüne koyar. Aynı şekilde bu anlayışı kabul etmeyen gelin dolma tenceresini alarak kaynananın ayaklarının önüne kadar giderek söyleyeceği ifadeleri aktarır tencereyi onun ayaklarının önüne bırakır. Oyun sonuna kadar tencerenin getirilip götürülme işlemi oyuncu sırasıyla devam eder.

5.2. Oyunun Metni

Kaynana: Gelin kalk şu dolmayı doldur, akşama kocan gelince ne yiyecek?

Gelin: Beni niye uyandırıyor sun a kadın, ben daha uykumu alamadım. O kadar biliyorsan sen doldur.

Kaynana: Allah Allah,

“Kayadan su akıyor

Kayınna ateş yakıyor,

Şu zamane kızları,

Sıpa gibi yatıyor.”

Ne demek sen doldur. Kalk hadi! Sen doldur.

Gelin: Ben dolduramam kocamın yanında ellerim soğan kokar. Nasıl olsa sen zaten hep kokuyorsun sen dolduruver.

Kaynana: Anan seni bize verirken, “benim kızım her şeyi yapar on parmağında on marifet” dedi. Şimdi ne oldu? Hadi, kalk da şu dolmayı doldur.

Gelin: Ee kaynana kaynana, sen de beni istemeye geldiğinde, “kızım benim, güzel kızım sen hiç merak etme. Sen bana gelin ol yeter, seni alınca sana hiç iş işlettirmem. Her işi ben yaparım dediydin. O lafları ne zaman unuttun? Hadi o laflarını hatırla da şu dolmayı doldur.

Kaynana: Sen gelin olduğun gün: “Anacığım sen merak etme, ben senin elini sıcak sudan soğuk suya sokturmam. Bundan sonra evin hizmetçisi benim hanımı da sensin” dememiş miydin? Verdiğin sözler hep yalan mı oldu kalk şu dolmayı doldur.

Gelin: Hey benim kaynanam, sen galiba yaşlandıkça bunamaya başladın. Ben öyle dediydim de sen de bana “kızım benim olur mu hiç! Sen taze bir çiçeksin, işleri ben yaparım. Sen ezin düzün sandalyeye süzün” dememiş miydin? Dolma doldurmak senin işin.

Kaynana: Bak kızım senin kocan benim oğlum. Dediğim lafın dışına çıkmaz. Huzurunu bozma, oğluma söylerim, karın söz dinlemiyor, dediğimi yapmıyor, derim. Güzellikle şu dolmayı doldur.

Gelin: Söylersen söyle! Senden mi korkacakmışım! Hem benim kocam bana “senin manikürlerin pedikürlerin bozulmasın” dedi. “Her şeyi bırak anam yapсын” dedi. Doldur şu dolmayı.

Kaynana: Hoşt! benim oğlum öyle şey demez. Hem ben onun anasıyım sen de kim oluyorsun.

Gelin: Kadın kadın! Ben onun can yâriyim. Sen ise baş muzursun. Doldur şu dolmayı. Yoksa seni bu evden kovdururum.

Kaynana: Benim oğlum birini kovacaksa seni kovar. Onu ben doğurdum ben emzirdim ben büyüttüm. Doldur şu dolmayı bitsin bu iş.

Gelin: Bana bak kadın!

“İnek oldun emzirdin.

Çoban oldun gezdirdin.

Belediyeye de gittin benim üzerime yazdırdın.”

Daha sen ne istiyorsun benden de oğluma söylerim diyorsun. Çık dışarıya da doldur dolmanı. Bir daha da beni rahatsız etme.

Oyun genellikle restleşme sonucu ayrılma ile biter. Ancak oyun sonlarında işin tatlıya bağlanarak da bitirildiği olur.

5.3. Oyunun Kültürel Açıdan İşlevleri

Dolma doldurma oyununu William Bascom'un "Folklorun Dört İşlevi" (Bascom 2005: 125-151) adlı makalesindeki dört işlevi baz alarak değerlendirebiliriz. Dolma doldurma oyununun temel işlevi eğlenmek ve hoşça vakit geçirmektir. Oyunun içindeki gelinin kaynanasına söylemleri ve söyleme şekilleri ile kaynananın gelinine söylemleri ve söyleme şekilleri mizahi özellikler barındıran sözlerdir. Ayrıca dolma tenceresinin her defasında daha sert bir şekilde yere vurularak bırakılması tam bu esnada gelin ve kaynana rolündeki oyuncuların seyirciyi güldürmeye yönelik mizansenleri oyunun eğlendirici özelliğini üst seviyeye çıkarmaktadır. Oyunu seyreden kadınların oyun süresince toplumsal ve kişisel baskılardan kurtularak oyuna odaklanmaları, bir müddet sadece oyunu ve oyunun devinimini düşünmeleri onları rahatlatmaktadır. Ayrıca oyunu izleyenler arasında genç neslin bulunması geleneksel bir oyunun uygulamalı bir biçimde gösterilerek gelecek nesillere aktarılması açısından önemlidir. Ayrıca her bir kadın gelin adayı olmakla birlikte aynı zamanda kaynana adaydır. Mizahi bir üslupla oynanan dolma doldurma oyununda kaynana ve gelin ilişkilerindeki çarpıklıkların toplumsal açıdan eğitici bir rolü de vardır. Dolma doldurma oyununu oynayan oyuncular genellikle törenlere katılan davetlilerdir. Oyuncular, eğlencenin düzenlendiği organizasyona destek vererek düğün, kına gecesi, asker uğurlama gibi geleneksel törenlere katkıda bulunmaktadır.

6. SONUÇ

Sonuç olarak tarih boyunca aile hayatı içinde karşılaşılan gelin kaynana geçimsizliği birçok anlatı türü ve söz öbeğine de yansımış; hatta Burdur Bucak'ta bu geçimsizlik mizahi bir üslupla bir köy seyirlik oyununun konusu olmuştur. Büyüsel kökenleri olan köy seyirlik oyunları ayin ve büyü etkilerinden kurtularak yeni bir boyut kazanmıştır. Yörede "dolma doldurma" adı verilen yalnızca kadınların icra ettiği bu oyun eğlence amaçlı yapılan seyirlik oyunlar arasında değerlendirilmelidir.

Burdur'un Bucak ilçesinden derlediğimiz köy seyirlik oyunu "Dolma Doldurma" oyunu da diğer seyirlik oyunlar gibi binlerce yıllık Türk Kültürünün saklayıcıları ve taşıyıcıları olmaları açısından çok önem taşımaktadır.

Gelin kaynana rollerinin üstlenilerek canlandırıldığı bu oyunda mizahi bir taşlama ile gelin-kaynana ilişkilerine de bir toplumsal bakış açısı getirilmektedir. Bizzat gerçek gelin ve kaynanaların gözleri önünde oynanan bu oyunda oyun sonunda toplulukta bulunan gelin ve kaynanaların davranışlarını sorgulama ve yeniden düzenleme özelliği de taşımaktadır.

Günümüzde teknolojik gelişmeler ve insanların değişen eğlence anlayışları sonucunda yakın zamana kadar oynanan dolma doldurma köy seyirlik oyunu artık neredeyse eğlence amaçlı hiçbir törende oynanmamaktadır.

KAYNAK KİŞİLER

- 1- Zübeyde MUTLU, Bucak, 69, İlkokul, Ev hanımı
- 2- Müesser TOPAN, Bucak, 68, Okur Yazar, Ev hanımı
- 3- Gülsüm TURGUT, Karapınar, 57, İlkokul, Ev hanımı
- 4- Ayşe SAK, Susuz, 67, Lise, Emekli
- 5- Ayşe İşler, Karapınar, 62, Lise, Ev hanımı
- 6- Nuray Yılmaz, Bucak, 38, Ortaokul, Ev hanımı
- 7- Mustafa Özer, Karapınar, 37, Üniversite, Memur

KAYNAKÇA

- Acar, Hakan; 2013, Burdur Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Isparta.
- Ahonin, A. V.; 2006, Altay Şamanlığına Ait Materyaller, Kömen Yayınları, (Çev. Zekeriya Karadavut, Jannet Mayermanova), Konya.
- Aslan, Erkan; 2013, Kars'ın Selim İlçesinde Yaşayan Kapapak-Terekeme Türklerinde Mani Söyleme Geleneği, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Sayı 33, Sy. 37-57.
- Artun, Erman; 1987, 3. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, HAGEM Yay. C.3, Başbakanlık Basımevi, Ankara, s. 29-39
- Artun, Erman; 2008, Seyirlik Köy Oyunları ve Anonim Halk Edebiyatı Araştırmaları, Kitabevi Yayınları, İstanbul
- And, Metin; 1974, Oyun ve Bugü, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
- And, Metin; 1983, Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi, İletişim Yayıncılık, Ankara
- Atlı, Sağıp; 2017, Köy Seyirlik Oyunlarından "Deve Oyunu" Üzerine Bir Değerlendirme ve Balıkesir-Pamukçu Deve Oyunu" Journal of Turkish Language and Literature Volume:3, Issue:2, Spring, (16-40)
- Bascom, Wilhelm. R.; (2010). "Folklorun Dört İşlevi". (Çeviren: Ferya ÇALIŞ). Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2. (Editör: M. Öcal OĞUZ ve Selcan GÜRÇAYIR), Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Bayat, Fuzuli; 2006, Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı, Ötüken Yayınları, İstanbul
- Berber, Oktay; 2009, "Türk Kültüründe Eğlence Birlik Unsuru Olarak Düğünler", "Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi" 2009/2, S.10, sy:1-11).
- Boratav, Pertev Naili; 1982, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Gerçek Yayınevi, İstanbul
- Çine, Hamit; 2003, Burdur'dan Damlalar (Folklor-Halk Bilimi), Burdur Valiliği Yay. Burdur
- Elçin, Şükrü; 1991, Anadolu Köy Orta Oyunları (Köy Tiyatrosu), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara
- Göde, Halil Altay; 2010, Isparta Efsaneleri, Fakülte Kitabevi, Isparta

- İnan, Abdülkadir; 2017, Tarihte ve Bugün Şamânizm Materyaller ve Araştırmalar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- İspirli, Serhan Alkan; 2004, "Atasözlerimiz, Deyimlerimiz ve Manilerimizde Gelin Kaynana İlişkisi" Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (ESOSDER), Temmuz C.3 s.9.
- Kaçalin, Mustafa S.; 2016, Bölge ağızlarında Atasözleri ve Deyimler, Türk Dil Kurumu, Ankara
- Karadağ, Nurhan;1978, Köy Seyirlik Oyunları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
- Kaya, Doğan; 2000, Âşık Edebiyatı Araştırmaları, Kitabevi, İstanbul,
- Konu, Hasan; 2000, Oğuzhan'dan Doğan Şehir Bucak, Kremna Yay. İstanbul
- Özdemir, Nutku; (2005). Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü Akçağ Yayınları Ankara
- Tedlock, Barbara; Şamanın Bedenindeki Kadın, (Çev. Pınar Savaş), MİA Basım, İstanbul
- Tokuz, Gonca; (2004), 20. Yüzyılda Gaziantep'te Eğlence Hayatı, Gaziantep Üniversitesi Basımevi, Gaziantep